

ÎNVĂȚĂMÂNTUL ISTORIC ÎN ȘCOLILE PARTICULARE DIN IAȘI (1864-1898)

Învățământul, particular sau public, a reprezentat un factor de progres în societățile în care factorii responsabili l-au susținut, ceea ce justifică și interesul pentru istoria sa.

În ceea ce ne privește, nu ne propunem o abordare globală a istoriei învățământului românesc, care a constituit obiectul unor sinteze sau a unor demersuri de amănunt, ce n-au epuizat toate problemele sau posibilitățile de documentare¹. Demersul nostru are în vedere un domeniu mai puțin „exploatat” în istoria învățământului românesc, și anume învățământul istoric în școlile particulare, în perioada cuprinsă între Legea Instrucțiunii Publice din 1864 și Legea Haret din 1898, deocamdată în orașul Iași. Baza învățământului epocii o constituie, evident, învățământul de stat. Nu putem face abstracție, însă, de învățământul particular, o prezență legată de numele unor profesori remarcabili, precum A.D. Xenopol, Petru Rășcanu și Constantin Meinssner, sau a unor eleve, precum surorile Tereza și Eleonora Strățilescu. Pentru a înțelege problemele învățământului particular am avut în vedere și perioada anterioară legii din 1864.

Cei care s-au preocupat de cercetarea învățământului românesc au acordat un spațiu mai restrâns învățământului particular, cu excepția lui Gh. Rășcanu². Alți autori l-au apreciat în mod diferit, în funcție de convingerile lor sau de poziția oficială pe care o ocupau în sistemul de învățământ în acel moment. În Raportul din 1884 Spiru Haret, atunci inspector general al școlilor, aprecia că unele școli particulare au fost lăsate să funcționeze neautorizate și că „privegherea” ce s-a exercitat asupra lor a fost aproape nulă³. Ca ministru, în 1898, în circulara numărul 76456 din 16 noiembrie, constata că: „profesorii de istorie universală se mulțumesc de cele mai multe ori, a urma un text francez, în care istoria țării nu ocupă nici un loc, fără să-și dea osteneala de a-l completa sau corija în această parte care este de un interes capital pentru buna înțelegere a istoriei noastre”⁴. În 1906, Petru Rășcanu, tot cu o funcție înaltă în Ministerul Instrucțiunii Publice, afirma că în școlile particulare „nici învățătura și nici privegherea nu erau mai bune pentru că de cele mai multe ori [...] propuneau tot profesorii din școlile publice”⁵. După autor, unii părinți optau pentru școlile particulare pentru că „aici copiii lor nu erau supuși la o disciplină severă, nu erau siliți să muncească și bacalaureatul se obținea cu

¹ În afară de documentele publicate de Theodor Codrescu și Gheorghe Ghibănescu, atrag atenția lucrările foarte diferite ca valoare și informație ale lui Gheorghe Misail, *Școalele și învățătura la români*, în „Buletinul Instrucțiunii Publice”, 1865–1866 (9 articole); V.A. Urechia, *Istoria Școalelor*, București, tom. I-IV, 1892–1901; A.D. Xenopol, *Memoriu asupra învățământului superior în Moldova*, Iași, 1895; Petru Rășcanu, *Istoria Învățământului secundar*, Iași, 1906; Nicolae Iorga, *Istoria învățământului românesc*, București, 1928.

² Gheorghe Rășcanu, *Istoria învățământului particular în România din timpurile cele mai vechi până în zilele noastre*, București, 1906. Mai vechi decât învățământul public, învățământul particular ar fi parcurs, după Gh. Rășcanu, mai multe etape în dezvoltarea sa: epoca slavonismului, până la 1654, epoca greco-românismului, între 1654 și 1821, și epoca românismului, după 1864. Periodizarea ni se pare nepotrivită, inclusiv pentru învățământul particular. Începuturile acestuia sunt foarte greu de precizat. Ele sunt legate de activitatea dascălilor care au instruit copiii de boieri, cum probabil este cazul cu Grigore Ureche, sau copiii de domni, așa cum s-au petrecut lucrurile cu știutul caz al lui Dimitrie Cantemir.

³ *Operele lui Spiru Haret*, București, 1935, volumul I, p. 113.

⁴ *Ibidem*, p. 305.

⁵ Petru Rășcanu, *op. cit.*, p. 59.

multă înlesnire”⁶. Îndrăznim să ne disociem de acest punct de vedere, pornind de la studiul *Regulamentelor de ordine și disciplină* ale unor școli particulare din Iași: Liceul Nou⁷, devenit apoi Institutele Unite⁸ (prin fuziunea cu Institutul Academic), Pensionatul Varlam⁹ și Institutul Liceal de Domnișoare Emilia Humpel¹⁰. De asemenea, poate fi invocată calitatea excepțională pe care au dovedit-o în decursul timpului unii dintre absolvenții acestor școli.

Tot la 1906, Gh. Rășcanu, profesor de gimnaziu la Râmnicu Sărat, autorul unei monografii asupra învățământului particular din România, aprecia școlile particulare și mai ales pe cele conduse de profesorii români, după 1864, pentru că au asigurat „O instrucțiune serioasă și o educațiune națională”¹¹. Pe o poziție asemănătoare se plasa și N. Iorga, când considera că învățământul particular era „adesea superior aceluia al statului” și util pentru că „remedia crearea unor generații de oameni fără cunoștința țării lor, rezultatul învățaturii la școlile din străinătate”¹².

Pentru a cunoaște modul în care s-a derulat învățământul istoric în școlile particulare din Iași, în condițiile în care problema a fost tratată doar tangențial în istoriografia învățământului și puține informații specifice sunt în colecțiile de documente editate, am investigat fondurile *Comitetul de inspecțiune școlară Iași* (1849-1881) și *Universitatea „Al.I. Cuza” Iași, Fond Rectorat* (1864-1898), existente la Arhivele Statului Iași (ANEXA 1). Mi-am propus identificarea unor școli particulare care au funcționat în Iași, statutul lor în cadrul legislației școlare a epocii, raportul cu învățământul public, dar mai ales calitatea învățământului istoric, din perspectiva programelor școlare, a pregătirii corpului profesoral și al absolvenților.

Conform datelor pe care le avem până acum, începuturile învățământului particular în Iași nu pot fi reconstituite suficient. Ne oprim, mai întâi, având în vedere și ceea ce ne propunem pentru perioada 1864-1898, la învățământul din pensioanele întemeiate de dascălii francezi¹³. Numărul acestor pensioane a crescut într-o vreme în care „învățământul public era în fașă”¹⁴, dar, pe măsură ce învățământul public se va dezvolta, prin eforturile neobositului Gh. Asachi¹⁵, multe școli particulare își vor închide porțile, iar numărul profesorilor particulari se va împușina. Spre aceste pensionate, care încercau să se detașeze de metodele „barbare și antipedagogice”¹⁶ ale școlilor particulare din epoca anterioară și care „s-au ridicat la același nivel cu cele mai bune școli din străinătate”¹⁷, își vor îndrepta copiii familiile înstărite din Moldova vremii.

⁶ *Ibidem*, p. 59.

⁷ „Anuarul Liceului Nou”, 1871-1872, Iași, 1872, p. 9, 10.

⁸ „Anuarul Institutelor Unite”, 1884-1885, Iași, 1885, p. 8, 10.

⁹ „Anuarul Institutului Varlam”, Anul XII, 1898-1899, Iași, 1899, p. 33.

¹⁰ „Anuarul Institutului Liceal de Domnișoare”, Anul XIII, 1884-1885, Iași, p. 21.

¹¹ Gh. Rășcanu, *op. cit.*, p. 284.

¹² N. Iorga, *op. cit.*, p. 169.

¹³ N. Cartoian, *Pensionatele franceze din Moldova în prima jumătate a secolului al XIX-lea în Omagiu lui Ramiro Ortiz, cu prilejul a douăzeci de ani de învățământ în România*, București, 1929, p. 67.

¹⁴ Gh. Rășcanu, *op. cit.*, p. 66.

¹⁵ N.C. Enescu, *Gheorghe Asachi, organizatorul școlilor naționale din Moldova*, București, 1962, p. 49.

¹⁶ Gh. Rășcanu, *op. cit.*, p. 55.

¹⁷ Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu – istoric*, Iași, 1974, p. 6; Gh. Rășcanu, *op. cit.*, p. 66.

Cel dintâi pension francez din Iași pare a fi cel al doamnei Gérmont¹⁸ (1812), în care, pentru 30 de ducați anual, urma să se învețe geografia, istoria, aritmetica, limbile străine (franceza, italiana, germana), desenul, pianul, harpa, canto și dansul.

Cu o programă asemănătoare probabil că funcționau și pensioanele de fete Chambonneau (de pe la 1835, până la 1848), cel al sorților Raymond (pe la 1828), Garét¹⁹ (1833), unde au învățat surorile lui Kogălniceanu, și cel al contesei Eugénie Grandpré (la 1839)²⁰.

În 1831, la Iași, apărea primul pension particular de fete, deschis de un român, vornicul Theodor Burada²¹, numit „Pensionat de nobile demoazele”, în care nu se învăța istoria.

Primele pensioane de băieți din Iași au fost cele conduse de Victor Cuénim (1826), al cărui elev a fost și V. Alecsandri; de Mouton, care a funcționat în aceeași perioadă²²; cel de la Miroslava (1831), condus de Victor Lincourt, al cărui elev a fost M. Kogălniceanu, și cel condus de Tissot (1834)²³. Acesta din urmă primea copii de la 8 la 14 ani să învețe mai întâi franțuzește, apoi în această limbă urmau să-și însușească cunoștințe de „istorie, geografie și matematică”. Pensionul a funcționat foarte puțin timp.

Programele de studii ale acestor școli erau alcătuite după aceleași norme ce caracterizează „reforma efectuată în învățământul secundar al Franței”²⁴. Accentul cădea pe învățarea limbii franceze, dar se învăța și istorie, geografie, religie, desen. Dovada cea mai convingătoare este conținutul caietului de istorie al lui Mihail Kogălniceanu, *Abrégée de l'histoire ancienne pour servir a l'instruction de Michel Kogălniceanu*, ce cuprindea cunoștințe de istorie universală și care a fost supus unei riguroase analize de Al. Zub²⁵.

Metoda de predare consta îndeosebi în „înfățișarea unei galerii de personalități reprezentative masculine” și se va păstra și în anii următori pentru educația băieților. Alecu Kogălniceanu, învăța, în 1838, *Notions de l'histoire des empereurs romains*²⁶. Pentru educația fetelor, personalitățile erau feminine; așa a învățat istoria Romei Elisa Kogălniceanu. Pentru fixarea datelor importante, se recurgea la sistemul cronologiilor selective.

În școlile publice care s-au deschis în Iași până în 1835 (Seminarul Socola, Gimnazia Vasiliană și Academia Mihăileană), istoria universală, cu denumiri diferite – istorie pragmatică, istorie rezonată sau rațională – și cronologia se studiau cu precădere, fiind mai „neutre”²⁷ pentru contextul politic. Ponderea cea mai mare revenea antichității, situație întâlnită de altfel și în Europa occidentală. Cum de acolo au venit oamenii și ideile, nu putea fi alta situația în școlile particulare din Iași.

Pensionul V. Cuénim și-a îmbunătățit, la 1840, programa. În cele șase clase, numerotate în ordine inversă (modelul francez), se învăța: în clasa a IV-a

¹⁸ N. Cartoian, *op. cit.*, p. 69.; N.A. Bogdan, *Orașul Iași, Monografia istorică și socială ilustrată*, Iași, 1913, p. 267; Gh. Rășcanu, *op. cit.*, p. 50.

¹⁹ *Istoria învățământului din România*, coordonator Ștefan Pascu, București, 1983, p. 110.

²⁰ N. Cartoian, *op. cit.*, p. 70.

²¹ „Albina Românească”, nr. 28, 10 august, 1831.

²² V.A. Urechia, *op. cit.*, tomul I, p. 283.; N. Cartoian, *op. cit.*, p. 70-71.

²³ Gh. Rășcanu, *op. cit.*, p. 84.

²⁴ N. Cartoian, *op. cit.*, p. 73.

²⁵ Al. Zub, *op. cit.*, p. 48 – 49.

²⁶ *Ibidem*, p. 49.

²⁷ V. Cristian, *Istoria la Universitatea din Iași*, Iași, 1985, p. 42.

„idées générales, leçons mnémotiques sur divers sujets moraux”; în clasa a III-a „abrégé de l’histoire générale eniqmes historiques”, iar în clasa I, „histoire générale, géographie historique et statistique”²⁸. Metodele de predare supralicitau memoria, iar valențele formative ale istoriei nu erau valorificate.

Aceste școli încercau să se adapteze și să reziste în noile condiții în care întreaga societate românească cunoștea primele semne ale aplicării Regulamentului Organic. În planul învățământului, pentru Moldova, în 1835, se legifera *Regulamentul Școlar*, care, în Capitolul III, Secția III, relativ la institutele și profesorii privați, prevedea că „Aceștia vor fi liberi a ține școle decă după prealabila cercetare de Epitropie, vor fi aflați vrednici. Epitropia le va însemna metodel după care vor avea a urma, datori fiind a face examenele lor sholastice în fața unui însărcinat din partea Epitropiei”²⁹. Secția VII, pentru examene, stabilea că „trecerea de la un clas la altul este subordonată la examenul de vară” și hotăra două examene pe an, la care se pun trei întrebări la fiecare materie³⁰.

Cu aprobarea Epitropiei învățăturilor publice, Ana Costinescu deschidea, în 1839³¹, un pension organizat tot după modelul celor franceze, și în care istoria nu putea lipsi. I-au urmat pensioanele de fete conduse de Charlotte Sachetti, cu o existență îndelungată, Smaranda Bacinschi, A. de Moranje și altele cu o existență aproape efemeră.

Datorită strădaniilor lui Gh. Asachi, care-și veghea cu strășnicie învățământul public, al cărui „părinte” este, în 1842, Epitropia adopta un nou regulament pentru învățământul particular, numit *Instrucție pentru pensionatele de educație*, cu 26 de articole³². În școlile particulare, de gradul I și II, „sunt obligatorii programul școlilor publice și materiile pot fi împărțite în oricâți ani”. Limba de predare, afară de religie și limba română, poate fi oricare. Rămâneau cele două examene publice. La încheierea unui curs, „elevul se va supune la un examen general în fața autorităților școlare și va dobândi, un atestat formal cu care va putea fi admis în școlile statului”³³.

Numărul școlilor particulare, în ciuda unor legiuri care încercau să reglementeze dezvoltarea învățământului, a crescut (deși unele au o existență de scurtă durată), dacă considerăm în această categorie și școlile armenesti (cum o face Gh. Rășcanu), care-și au începuturile în anii 1841-1842, deși hrisovul domnesc consemna „să fie împreunate cu ramul învățăturilor publice al Moldovei [...] iar limba de predare va fi cea română, afară de religie”³⁴. În școlile armenesti, s-a studiat istoria armenilor în limba armeană și mai târziu istoria românilor în limba română.

Din 1845, controlul asupra școlilor particulare a devenit mai sever. În Iași, băieții susțineau examen la Academie, iar fetele la Școala de fete, între 9 și 15 iulie³⁵. S-au înstituit comisii care să cerceteze starea pensioanelor

²⁸ N. Cartoian, *op. cit.*, p. 75.

²⁹ V.A. Urechia, *op. cit.*, tomul I, p. 283.

³⁰ *Ibidem*, p. 284.

³¹ „Albina Româncască”, nr. 31, 20 ianuarie, 1839.

³² Gh. Rășcanu, *op. cit.*, p. 107.

³³ *Ibidem*, p. 108.

³⁴ V.A. Urechia, *op. cit.*, tomul I, p. 201.

³⁵ Gh. Rășcanu, *op. cit.*, p. 115.

particulare, în care, în 1845, erau 118 elevi băieți, 65 fete și 42 profesori³⁶. În anul următor 1846, în Iași funcționau numai șase pensioane³⁷.

Pentru a rezolva, măcar în parte, problemele învățământului (să nu uităm criza prin care a trecut Academia Mihăileană în 1847) și în spiritul timpului, domnitorul Grigore Alexandru Ghica legifera, la 1851, *Noul Așezământ Școlar*, care pune școlile particulare sub dependența Departamentului Învățământului Public. Învățământul particular nu putea merge mai sus de clasa a șasea gimnazială, după care elevii erau obligați să frecventeze la școlile statului. Pentru a uniformiza pregătirea școlarilor, legiuitorul hotăra că „învățătura trebuie să fie conformă și asemănătoare cu cea din școlile publice”, iar „cursul va fi împărțit după programul școlilor publice”³⁸.

La școlile publice secundare urma să se studieze cu precădere istoria universală, dar și a Principatelor, precum și Antichitățile romanilor și elenilor³⁹.

Pentru că nu reușeau, și de multe ori nici nu-și propuneau să se încadreze în noile reglementări și la noua situație existentă în lumea românească, pensioanele private franceze, care au făcut ca tinerii moldoveni să intre în „ritmul culturii moderne”⁴⁰ europene, au intrat în „agonie”. Cei care le-au frecventat și plecau la studiu în Apusul Europei se integrau firesc, pentru că între „Instrucțiunea din Principate și cea practică în Apus n-a existat o ruptură”⁴¹. La 1858, în Iași funcționau totuși 16 pensioane⁴².

În plină epocă de afirmare a spiritului național, la 12 iulie 1858, factorii responsabili reveneau cu o circulară către școlile particulare, în care se cerea respectarea articolelor 261 și 264 din așezământul în vigoare și se insista asupra obligativității cursului de limba română, sub pedeapsa de închidere a școlii⁴³.

În 15 iulie 1859, Ministrul Instrucțiunii Publice trimitea la pensioanele din Iași⁴⁴ programul public, lista cărților didactice și lista celor cu drept de a profesa. Circulara a provocat o reacție puternică din partea directorilor de pensioane particulare sancționată de V.A. Urechia în articolul *Răzvrătirea directorilor!* din „Steaua Dunării”⁴⁵.

Materii (discipline) din programa școlilor publice românești se învățau în limbile evreiască, română și germană la pensionatele Herescu Goldstein, Iosif Swartzfeld, Solomon Friedman, pensioane evreiești care-și deschid porțile după 1851; Liviu Rotman le enumeră între școlile care asigură „despărțirea lentă” de școlile hadarim (tradiționaliste), făcând trecerea la școala modernă evreiască⁴⁶.

În noul cadru legislativ, și-au desfășurat activitatea mai multe școli particulare din Iași. Școlile particulare deschise în epocă (unele pentru foarte puțin timp, altele cu existență îndelungată) veneau în întâmpinarea interesului

³⁶ *Ibidem*, p. 115.

³⁷ Gh. Ghibănescu și Traian Ifrim, *O pagină din istoria învățământului particular din Moldova 1839–1846*, în „Ioan Neculce”, VI, Iași, Institutul de Arte Grafice Viața Românească, 1927, p. 1.

³⁸ Gh. Rășcanu, *op. cit.*, p. 116.

³⁹ V.A. Urechia, *op. cit.*, tomul III, p. 170.

⁴⁰ Al. Zub, *op. cit.*, p. 60; N. Cartoian, *op. cit.* p. 74.

⁴¹ Al. Zub, *op. cit.*, p. 61.

⁴² V.A. Urechia, *op. cit.*, Tomul III, p. 141 - pensionatele de băieți: Cazu, Atanasiade, Frey, Jordan și Eivas; pensionatele de fete: Joje, Haidig, Petit, Meissner, Sachetti; pensionatele evreiești de băieți: Șor și Isaak Șvalb și de fete Sircus și Blumenthal.

⁴³ *Ibidem*, p. 170.

⁴⁴ *Ibidem*, pensionatele Frey, Jordan, Eivas, Joje, Haidig, Wroblewski, Petit, Meissner, Gall și Sachetti.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 171–172.

⁴⁶ Liviu Rotman, *Școala izraelito-romana (1851 - 1914)*, București, 1999, p. 104, 105.

pentru educația tineretului din familiile care-și puteau permite taxele pensiunelor particulare.

Până la Legea Instrucțiunii Publice din 1864, în aceste școli învățământul istoric pune accent pe Istoria universală, predată multă vreme numai în limba franceză, cu precădere după cărțile lui Lamé Fleury și Ste Ouen⁴⁷, cărți care nu pot fi încadrate în rândul celor didactice, ci mai mult în ceea ce numim carte de popularizare a istoriei. Uneori, se predă după manualele lui Victor Duruy și Goustave Ducoudray⁴⁸ (folosite și la școlile de stat în epocă), manuale utilizate și în învățământul franțuzesc. De altfel, obligativitatea studierii limbii române se pune numai după 1851 și asupra acestei prevederi se va reveni cu insistență în anii 1858/1859.

Unele școli vor introduce în planul lor de învățământ studierea istoriei universale și în limba română⁴⁹. Antichitatea avea cea mai mare pondere. Se învăța istoria romanilor, istoria grecilor și a popoarelor Orientului Antic⁵⁰ (numită frecvent *Istoria veche*). În aceeași clasă cu eleve de vârste diferite se studiau părți diferite din istoria antică, poate pentru a respecta ceea ce noi numim accesibilitatea cunoștințelor. Interesul pentru studiul evului mediu și a epocii moderne apare mai rar⁵¹.

Până la 1851, conform regulamentului din 1842, pensiunile erau obligate să aplice programa școlilor publice a cărei materie o puteau împărți în oricâți ani (identici sau diferiți de școlile publice). După 1851, în cele șase clase gimnaziale, învățătura trebuia să fie „conformă și asemănătoare cu a școlilor publice”, reglementare pe care pensionatele nu o respectau (dovadă circulara din 1858).

Cunoștințele de istorie universală se însușeau și la orele de limbi clasice, situație ce va fi menținută și după 1864⁵². De altfel, rapoartele delegaților la examenele publice ale unor școli particulare subliniază calitatea pregătirii elevilor la limbile clasice. La Pensionatul Frey, în anul școlar 1864-1865, se aprecia că „școlarii sunt mai înaintați în această materie decât toți elevii ce urmează în alte institute o instrucțiune atât privată, cât și publică”⁵³. Nu același lucru putem afirma despre cunoașterea limbii române.

Istoria biblică, sau sfântă, multă vreme socotită o parte de început a istoriei universale, era nelipsită din aceste școli și predată în limba franceză. Erau școli în care istoria biblică se predă și în limba română⁵⁴.

⁴⁷ A.N. Iași, *Fond Comitetul de Inspecțiune Școlară* (1849-1881) (în continuare C.I.Șc.) dosar 663/1852-53 f. 4 v. și dosar 664/1855-56 f. 1 Pensionatul Frey; dosar 657/1855-56 f. 16 și dosar 659/1860-61 f. 2 Pensionatul Atanasiade; dosar 716/1859-60 f. 9 Pensionatul Sachetti; dosar 682/1855-56 f. 1 și dosar 684/1860-61 f. 4 Pensionatul Jordan; dosar 699/1858-59 f. 1 și dosar 700/1859-60 f. 3 Pensionatul Katz; dosar 707/1862-63 f. 3 și dosar 708/1864-65 f. 4 Pensionatul Meissner (și alte dosare din același fond).

⁴⁸ La Pensionatul Louis Jordan, se predă *Histoire moderne d'après Duruy*, la clasa a II-a, și *Histoire Romaine de l'empire d'après Duruy* la clasa a IV-a (A.N. Iași, C.I.Șc., dosar 689/1852-53 f. 4).

⁴⁹ *Ibidem*, dosar 665/1858-59 f. 7 Pensionatul Frey; dosar 701/1861-62 f. 1 Pensionatul Katz.

⁵⁰ La Pensionatul Frey, la clasa a II-a, elevele studiau *Histoire Romaine d'après Lamé Fleury* depuis des guerres punique jusqu'à August, iar celelalte eleve ale clasei Istoria egiptenilor și fenicienilor după Ste Ouen (*Ibidem*, dosar 664/1855-56, f. 10).

⁵¹ La Pensionatul Frey, la clasa a IV-a, o singură elevă, de 9 ani, învăța *Histoire du Moyen Age d'après Lamé Fleury, jusqu'à l'an 1016* (*Ibidem*, dosar 664/1855-56 f. 1); la Pensionatul Katz, în semestrul I, la clasa a IV-a, a se învăța *Istoria grecilor până la Periclu și Istoria veacului de mijloc* (*Ibidem*, dosar 701/1861-62, f. 1 v.).

⁵² La Pensionatul Frey la limba greacă se învăța din Herodot (1-35) traducere în franceză și germană (*Ibidem*, dosar 663/1858-59, f. 9) și Xenofon, Cartea I, *Expediția lui Cyrus* (*Ibidem*, dosar 668/1863-64, f. 7).

⁵³ *Ibidem*, dosar 669/1864-65, f. 12. Pensionatul Frey.

⁵⁴ *Ibidem*, dosar 725/1855-56, f. 9. La Pensionatul Maria Wroblewschi, în semestrul al II-lea, se predă, în limba română, „elemente de istoria biblică”, de către Nifon Bălășescu.

Mitologia, obiect de sine stătător în planurile de învățământ, completa cunoștințele de istorie. Se predă de cele mai multe ori tot după Lamé Fleury și St^e Ouen. La Pensionatul Katz, în anul școlar 1855-1856, se studiau „zeii de rândul doi”⁵⁵. La alte școli „de la mitologia grecilor și a latinilor până la Saturnarie și Câmpia Elisei”⁵⁶, sau „zeii de primul, al doilea și al treilea ordin până la războiul Troiei”⁵⁷. Se poate afirma că această componentă a istoriei culturii și civilizației, foarte greu integrată în structura manualelor de istorie universală din a doua jumătate a secolului a XIX-lea, n-a lipsit din formația intelectuală a celor care au frecventat pensionatele particulare.

Istoria patriei (până spre 1859, patrie însemna stat, deci Moldova) s-a studiat în limba română sau franceză, după cărțile lui I. Albinet și A.T. Laurian⁵⁸. În planul de învățământ al școlilor particulare, istoria patriei apare cu denumiri diferite⁵⁹. La aceste școli, în care corpul didactic era alcătuit mai ales din străini (până la 1864), profesorul de limbă română predă mai multe discipline⁶⁰. Mihai Ghiorgheu, profesor de limba română la Pensionatul Meissner, în semestrul II al anului școlar 1864 - 1865, predă istoria românilor pentru șase elevi, „de la înființarea statului românesc până la Alexandru cel Bun”, lectura, religia, gramatica, aritmetica, geografia și dictarea.

Îndrăznim să numim perioada dintre 1858 și 1864 din activitatea pensioanelor particulare o perioadă de „tranziție”, în care aceste școli se adaptau la noile realități politice și culturale din societatea românească.

După 1859, anul „Miciei Uniri”, la Pensionatul Frey, în clasa a IV-a se învăța *Din istoria Țării Munteneste după Iliade* (Heliade)⁶¹. În clasa a II-a (cu un elev) și clasa a III-a (cu șase elevi), se studia *Istoria Moldovei* după I. Albinet. Și în predarea istoriei românilor întâlnim învățarea unor părți diferite de istorie (și nu prea întinse) de către elevii de la aceeași clasă. La Pensionatul Frey, în 1863-1864, la clasa a III-a, cinci elevi învățau „materia Ștefan cel Mare și cu toate războaiele sale”, iar un elev „De la venirea la tron a lui Bogdan, fiul lui Alexandru Lăpușneanu, până la suirea pe tron a lui Ieremia Movilă”⁶². Acest mod de învățare a istoriei se întâlnește și la celelalte școli particulare și poate fi explicat prin faptul că elevii din clasă nu aveau aceeași vârstă. Se ajungea în situația că, până la absolvire, un elev nu apuca să învețe istoria patriei în totalitate, ci numai unele părți, pe care, uneori, le repeta. Dacă avem în vedere că la clasă intrau uneori mai mulți profesori, în cursul unui an școlar, și fiecare avea preferințe pentru o anumită perioadă istorică, neglijând altele, imaginea se întregește. Prin urmare, planificarea și parcurgerea materiei nu se făcea în întregime, situație întâlnită frecvent în epocă și la școlile publice, ceea ce justifică preocuparea pentru o legislație adecvată.

Timpul legiferării a venit la 1864, ca răspuns la transformările interne, precum și ca o încercare de „alinieră” la legislația existentă în Occident, dacă

⁵⁵ *Ibidem*, dosar 698/1855-56, f. 7, Pensionatul Katz.

⁵⁶ *Ibidem*, dosar 725/1855-56, f. 4, Pensionatul Wroblewski.

⁵⁷ *Ibidem*, dosar 683/1857-58, f. 4, Pensionatul L. Jordan.

⁵⁸ *Ibidem*, dosar 663/1852-53, f. 4, la Pensionatul Frey, după I. Albinet; dosar 664/1855-56, f. 14, la Pensionatul Frey, după A.T. Laurian și I. Albinet; dosar 663/1852-53, f. 1 la clasa a IV-a doi elevi (de 20 și 17 ani) învățau *Istoria Patriei*, după cărți în limba moldava - *L'histoire de Moldavie*, par J. Albinet.

⁵⁹ *Ibidem*, dosar 697/1851-52, f. 1, la Pensionatul Katz, *Istoria Moldovei*; dosar 684/1860-61, f. 4, la Pensionatul L. Jordan, *Histoire de Roumanie*; dosar 716/1859-60, f. 10, la Pensionatul Sachetti *Istoria Romanilor*.

⁶⁰ *Ibidem*, dosar 708/1864-65, f. 3, Pensionatul Meissner.

⁶¹ *Ibidem*, dosar 668/1863-64, f. 13 v, Pensionatul Frey.

⁶² *Ibidem*, dosar 668/1863-64, f. 2, Pensionatul Frey.

ținem seama de documentarea anterioară făcută în alte țări europene⁶³. Legea instrucțiunii, pusă de N. Iorga sub semnul eclectismului, iar de Ilie Popescu Teiușan sub cel al revoluției de la 1848, avea să rămână în vigoare, cu toate neajunsurile ei, timp de 34 de ani, în ciuda acuzațiilor ce i s-au adus de cei ce-i propuneau modificarea⁶⁴.

Articolele 406-417 din Legea Instrucțiunii Publice⁶⁵ se referă la învățământul particular. Școlile particulare puteau cuprinde orice învățătură primară, secundară și specială (articolul 406) și directorii aveau posibilitatea să adopte o programă diferită de cea a școlilor publice, atunci când în școlile respective se forma una sau mai multe clase de gimnaziu (articolul 409). În articolul 412, se prevedea ținerea în fiecare an a unui examen general la care vor asista delegați (în cazul orașului Iași, din partea Rectoratului Universității). Învățământul particular era pus sub „privegherea” Ministerului Instrucțiunii, care aproba programa și regulamentele acestor școli (articolul 408).

Din păcate, nu s-a alcătuit un regulament care să întregască legea, deși încercările n-au lipsit. În 1865, Consiliul General a elaborat un regulament pentru învățământul particular, dar, în condițiile sfârșitului domniei lui Alexandru Ioan Cuza, nu a fost adoptat. S-a mai încercat, la 1881, adoptarea unui proiect de lege asupra învățământului privat⁶⁶, dar fără succes. Un *Regulament pentru examenele de promoțiune ale școlarilor care nu au urmat școalele publice*⁶⁷, s-a adoptat în 1885 și după el au funcționat școlile particulare până în anul 1896, când, sub ministeriatul lui Petru Poni, s-a elaborat un regulament mai detaliat⁶⁸ (cu șapte capitole și 85 de articole). În 1904, s-a propus o lege a învățământului privat, dar nu s-a depășit acest stadiu⁶⁹.

În Iași, în perioada 1864-1898, au funcționat mai multe pensioane, unele înființate înainte de această dată, altele după 1864 (anexa 2).

Elevii școlilor particulare susțineau două examene semestriale și unul la finele anului școlar, în prezența delegaților desemnați de Rectorat (ANEXA 3), la cererea directorilor (conform articolului 412 din legea din 1864), ca și la școlile de stat. Cererile erau însoțite de programul examenelor pe zile, ore, uneori cu numele profesorilor care au predat în acel an și, în unele cazuri, și programa materiei parcurse la diferite discipline. Delegații aveau obligație de a întocmi rapoarte asupra acestor examene, rapoarte ce erau înaintate Rectorului Universității din Iași.

Structura rapoartelor existente în Arhiva Rectoratului Universității din Iași este asemănătoare, pentru că ele răspundeau unor cerințe oficiale, ce vizau parcurgerea materiei, metodele folosite de profesori și calitatea pregătirii școlarilor. Semnatarii rapoartelor consemnează că, în pensionatele particulare (și îndeosebi în cele evreiești), de cele mai multe ori, limba română era neglijată, se

⁶³ C.C. Costa Foru, *Studiu asupra instrucțiunii publice din statele cele mai înaintate*, București, 1860, p. 6, 38.

⁶⁴ Ilie Popescu Teiușan, *Contribuții la studiul legislației școlare românești; Legea instrucțiunii publice din 1864*, București, 1963, p. 137-187; Titu Maiorescu, *Despre reforma învățământului public (1891)*, în Eugen Lovinescu, *Antologia ideologiei junimiste*, București, 1943, p. 62, 63, 66; Idem, *Discurs asupra reformei instrucțiunii publice rostit în Senat*, București, 1891; Idem, *Discursuri parlamentare*, București, 1897, volumul I, p. 4; Spiru Haret, *Cestiuni de învățământ, Extrase din ziarul „Liberalul”*, București, 1897, p. 11, 66; *Operele lui Spiru Haret*, București, 1935, p. 35-44 și 78-93.

⁶⁵ „Monitorul Oficial”, nr. 272/1864, 5 decembrie.

⁶⁶ *Ibidem*, 28 octombrie/19 noiembrie 1881, p. 5549 și 5550.

⁶⁷ *Ibidem*, 24 septembrie 1885, p. 2777-80.

⁶⁸ *Ibidem*, 4 iulie 1896, p. 2651-53.

⁶⁹ Gh. Rășcanu, *op. cit.*, p. 201.

supralicita puterea de memorare și nu se dezvoltă inteligența elevilor⁷⁰. Studiarea acestor rapoarte, care uneori conțin aprecieri asupra felului în care s-au „propus” anumite discipline, și a programelor de istorie ale unor școli particulare (în măsura în care s-au păstrat) ne ajută să ne formăm o imagine despre învățământul istoric în școlile particulare din Iași, între 1864 și 1898.

Unele dintre institutele private au funcționat numai pe baza unei programe proprii, în timp ce altele și-au adaptat treptat programele după cele ale școlilor publice (programe adoptate la 1865, 1876, 1881 și în care predomina interesul pentru studiul istoriei universale), pornind de la scopul propus – pregătirea absolvenților pentru bacalaureat.

Din prima categorie, fac parte pensioanele Frey, Justine Joje (devenit mai târziu, Majewski), Olga Gafencu, L. Righetti, Ste Hélène, Gabrielle Petit, A. Grandjean, Notre Dame de Sion, Karacash, L. Leo, Fr. Parrét, Schenk, Institutul Sf. Maria (devenit, la 1875, Fayad)⁷¹. Dintre acestea, puține au ajuns sau depășit pragul anului 1898 (Notre Dame de Sion, Institutul Schenk). Numărul elevilor înscriși nu a fost prea mare, uneori funcționau și cu doi elevi (Institutul Schenk la 1886)⁷². Excepție făceau Notre Dame de Sion și Institutul Academic.

Structura organizatorică a școlilor particulare era foarte diversă pe clase, secții, secțiuni sau divizii, dar, în general, aveau șase clase, după care elevii se prezentau pentru examene la școlile publice. De altfel, și școlile publice au avut șapte clase (1864-1876), opt clase (1876-1881) și din nou șapte clase (1881-1898).

Aceste școli și-au desfășurat activitatea pe baza unor programe proprii, în care predomina interesul pentru istoria universală, îndeosebi antichitatea, predată cel mai frecvent în limba franceză, mai rar în limba germană⁷³ și limba română, după cărțile lui Lamé Fleury, Ste Ouen, Victor Duruy sau Goustave Ducoudray, ca și în perioada anterioară. De altfel, ultimele două manuale erau folosite și în școlile de stat. Manualul lui V. Duruy, cu traducerea și adausul lui P. Cernătescu, ediția a doua, s-a utilizat în anul școlar 1862 - 1863 și la Gimnaziul Național⁷⁴. Este posibil să se fi folosit și manualul lui I. Mandinescu sau cel prelucrat de I. Meșotă după W. Putz⁷⁵, ultimul apreciat de Titu Maiorescu pentru calitățile sale didactice, deși nu am întâlnit în sursele studiate trimiteri la ele.

Unele părți ale istoriei antice rămăneau neînvățate. La 1875, în raportul delegatului care participase la examene la Pensionatul A. Grandjean, se consemna: „Din istoria generală s-a făcut numai istoria Greciei”⁷⁶. Studiarea istoriei evului mediu și a istoriei moderne apare mai rar (situație asemănătoare cu cea de până la 1864)⁷⁷. Mitologia, ca obiect de sine stătător, dispărea treptat, ea fiind inclusă de obicei în studiul limbilor clasice⁷⁸.

⁷⁰ A.N. Iași, fond Universitatea „Al.I. Cuza” Iași - Rectorat, dosar 669/1864-65, f. 1, la Pensionatul Frey; dosar 129/1870, f. 59 la Pensionatul Blumenthal.

⁷¹ *Ibidem*, dosar 273/1874-75, f. 1.

⁷² *Ibidem*, dosar 561/1886, f. 8.

⁷³ *Ibidem*, dosar 221/1873, f. 6, la Pensionatul Petit se învăța în limba germană la clasa a III-a *De la crearea lumii până la perși*; dosar 129/ 1870, f. 84 la Pensionatul Olga Gafencu; dosar 206/1873, f. 2 v la Pensionatul Schenk, în clasa a II-a se învăța *De la crearea lumii până la reșbelul cu Troia*, după cartea lui Welter.

⁷⁴ T. Maiorescu, *Anuarul Gimnaziului și Internatului din Iași pe anul școlar 1862-1863*, p. 300, 315 în „Opere” II, București, 1984.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 377, 388.

⁷⁶ A.N. Iași, Rectorat, dosar 271/1875, f. 37.

⁷⁷ *Ibidem*, dosar 442/1873, f. 12 Pensionatul Clara Majewski; dosar 222/1873, f. 6, Pensionatul Sf. Maria.

⁷⁸ *Ibidem*, dosar 222/1873, f. 6 la Pensionatul Sf. Maria.

Unele pensioane din această categorie (cu programă proprie) au încercat să-și apropie programa de cea a statului. În 1875, P. Cujbă consemna, în raportul său, că, la Pensionul A. Grandjean, cele 20 de eleve în patru clase fac studii „parte în limba română, parte în cea franceză”, care „se apropie întrucâtva cu cele predate în școlile publice secundare”⁷⁹.

În epocă, istoria națională se studia mai puțin după cărțile lui A.T. Laurian și mai frecvent după cele ale lui V.A. Urechia, deși acestea erau obiectul unor confruntări de idei, care vizau spiritul naționalist în care au fost scrise⁸⁰. Cartea lui A.T. Laurian, *Istoria romanilor*, concepută în spiritul latinității, mergea până la anexarea istoriei romanilor la istoria romanilor, dar, în ciuda atacurilor la care a fost supusă avea „un caracter sistematic [...] ceea ce a făcut să se apeleze la ea cu destulă insistență aproape două decenii”⁸¹.

În demersul nostru, ne vom opri mai îndeaproape asupra învățământului istoric în câteva din școlile particulare cu programă proprie.

La Pensionul Frey, în anul școlar 1869-1870, cu un număr mic de elevi, se studia, în clasa a V-a, istoria universală până la căderea Constantinopolului și părți din istoria românilor, la clasele I-IV, după V.A. Urechia⁸². Metodele de predare erau apreciate de Samson Bodnărescu, delegat la examenul final în anul 1870⁸³. Situația s-a menținut și în anii următori. Pentru că elevii erau de vârste diferite, fiecare elev studia o altă parte din istoria românilor⁸⁴, ca și până la 1864. Istoria universală se învăța în limba franceză, după Lamé Freury și St^e Ouen⁸⁵; la clasa a III-a, „istoria romanilor de la fundarea orașului până la Adrian”; la clasa a II-a, „istoria grecilor de la timpurile legendare până la războaiele medice” și la clasa I-a „istoria veche – egiptenii”. La 1875, istoria universală se predă și în limba română⁸⁶. Astfel, elevul Savel Manu învăța istoria romanilor, în limba română, „de la fundarea Romei până la religiunea și arta la romani”, și, în limba franceză, *Histoire grèque depuis la fin de la guerre du Peloponese jusqu' à la conquête de la Grèce par des Romains* și *Histoire romain depuis la foundation de la ville jusqu'a la fin des guerres puniques d'après Lamé Fleury*. Elevul era remarcat de delegatul prezent la examen, pentru că, la cei 14 ani ai săi, posedă cunoștințe „de șapte clase de liceu”⁸⁷.

La Pensionul Justine Joje, istoria universală se predă în limba franceză și, mai târziu, în limba română⁸⁸. Situații asemănătoare se întâlnesc și la alte pensionate⁸⁹. La acest pensionat, profesorii pun „mult interes în dezvoltarea studiului pe metodele raționale”, iar elevele răspundeau, la examenul din iunie 1875, expunând obiectele învățate „numai prin sens – urmare”⁹⁰. Peste un

⁷⁹ *Ibidem*, dosar 273/875, f. 37.

⁸⁰ Gh. Panu, *Studiul istoriei la români*, în E. Lovinescu, *Antologia ideologiei junimiste*, București, 1943, p. 307, 308.

⁸¹ Al. Zub, *A scrie și a face istorie*, Iași, 1981, p. 112.

⁸² A.N. Iași, *Fond Rectorat*, dosar 99/1869, f. 149, 154.

⁸³ *Ibidem*, dosar 99/1870, f. 128.

⁸⁴ *Ibidem*, dosar 123/1875, f. 49 v.

⁸⁵ *Ibidem*, dosar 166/1871, f. 125.

⁸⁶ *Ibidem*, dosar 273/1875, f. 48 v și 49 v.

⁸⁷ *Ibidem*, dosar 273/1875, f. 49 v.

⁸⁸ *Ibidem*, dosar 166/1871, f. 113.

⁸⁹ *Ibidem*, dosar 162/1871, f. 30 Pensionatul Parret; dosar 561/1886, f. 58 – Pensionatul Righetti; dosar 166/1871, f. 135 – Pensionatul G. Petliț; dosar 129/1870, f. 84 – Pensionatul Olga Gafencu; dosar 206/1873, f. 5 și dosar 254/1874, f. 34 v – Pensionatul Schenk; C.I.Șc., dosar 667/1869 – Pensionatul A. Grandjean.

⁹⁰ *Ibidem*, dosar 274/1875, f. 43.

număr de ani, când conducerea acestei instituții o avea Claire Majewski, în limba română se învăța, la clasa I și a II-a, istoria sfântă, la clasa a III-a, *Histoire nationale et moderne până la Mihai Bravu*, iar la clasa a IV-a, *Historire nationale et moderne de la Mihai Bravu până la fine*. În clasa a V-a, *Istoria popoarelor vechi, precum și a egiptenilor, perșilor și grecilor*⁹¹, la clasele VII-VIII, *Istoria românilor până la Vlad Țepeș*. Profesorii pentru limba română, care predau și istoria, erau C. Savescu și Z. Branza.

În limba franceză, se studia, la clasele I-III, istoria sfântă, la clasa a IV-a, *Histoire Ancienne Égyptiens, Assyriens, Babiloniens, Mèdes, Perses, jusqu'au règne de Darius*, la clasa a V-a, *Histoire Grèque*, la clasa a VI-a, *Historire Romaine*, la clasa a VII-a, *Histoire du Moyen Âge* și la clasa a VIII-a *Histoire Modernes depuis la règne de Louis XIII jusqu'à la Restauration*⁹². Studiul istoriei moderne și istoria Franței în limba franceză se făcea și la alte școli particulare (Institutul Sf. Maria, Pensionatul Ste Helene și altele)⁹³.

La una dintre școlile cele mai cunoscute, Notre Dame de Sion, din rapoartele delegaților la examene, aflăm că „programa și reglementele acestei școli” nu erau „conforme programului oficial”, iar elevele „memorizau foarte bine, poate chiar prea bine”, limba română era neglijată, iar religia se predă după cărțile catolice și în limba franceză⁹⁴. Predarea istoriei „nu a fost făcută într-un modu parțialu, chiar în unele locuri e denaturată de un papism exageratu cum ar zice englezii”. Toate materiile (deci și istoria) se învățau după „manuscripte făcute anume de profesori”⁹⁵. În iunie 1870, la unele obiecte (istoria nu apare dar situația nu putea fi cu mult diferită), „propunerile nu s-au făcut tocmai după principiile pedagogice cele mai nimerite și puțină tendință s-au pus pentru a dezvolta inteligența junelor eleve pentru ca apoi ele să poată judeca”. Cultivându-se memoria, răspunsurile elevelor erau „recitarea textului învățat”, aprecia delegatul Kukuli.

În limba franceză, se predă istoria universală și a Principatelor, în limba română, istoria țării și în limba germană⁹⁶ istoria universală. Având în vedere formația intelectuală și religioasă a celor ce conduceau școala, nu surprinde consemnarea din 1881: „Ar fi de dorit ca spiritul și elementul național să aibă mai mare parte în educațiunea și instrucțiunea aceloră de la care Patria speră și au dreptul a pretinde, nu numai oameni buni, dar și cetățeni virtuoși”. La clasele superioare, „studiul istoriei să nu fie numai un exercițiu mecanic al memoriei și mai cu seamă unul intelectualu care să dezvolte inteligența practică și dreapta judecată”⁹⁷, aprecia Valerian Ursanu.

O altă școală, Liceul Nou, își deschidea cursurile în 1871, cu o asociație de profesori fondatori între care și Andrei Vizanti. În cursul secundar, gimnaziul și liceul, se studia *Istoria cu geografia și statistica*, iar pentru școala comercială *Istoria și geografia comercială*⁹⁸. Școala își va prelungi durata studiilor la opt ani, în 1873 - 1874, și la nouă ani, în 1877-1878. Profesorii de istorie se conformau regulamentelor acestei școli, care cereau ca în fiecare luni să se dea câte o teză la fiecare obiect, deci și la istorie, trecută între obiectele

⁹¹ *Ibidem*, dosar 442/1881, f. 1-4.

⁹² *Ibidem*, dosar 442/1881, f. 1-4.

⁹³ *Ibidem*, dosar 222/1873, f. 6 la Institutul Sf. Maria; Document 273/ 1874-75, f. 33 la Pensionatul Ste Helene.

⁹⁴ *Ibidem*, dosar 99/ 1869, f. 173.

⁹⁵ *Ibidem*, dosar 93/1869, f. 1.

⁹⁶ *Ibidem*, dosar 212/1873, f. 77.

⁹⁷ *Ibidem*, dosar 442/1881, f. 74, 75.

⁹⁸ „Anuarul Liceului Nou din Iași”, 1871/1872, anul I, Iași, 1872, p. 11.

principale. Cu acest plan de învățământ, s-a mers până la fuziunea cu Institutul Academic (1879).

La Institutul Academic, fondat în 1866, de o asociație de profesori, între care se remarcă Titu Maiorescu, la 1875 se consemnau, de către Gh. Petrovanu, delegat desemnat la examen, unele neajunsuri în predarea istoriei: „Acest studiu se face fără ajutorul cartelor geografice respective așa încât pe lângă că unele amănunte istorice devin mai abstracte și mai dificile, mai ales pentru școlarii din diviziunea inferioară... am observat că studiul istoriei se mărginea în nararea mecanică a evenimentelor, fără să se oprească la însemnătatea lor politică și morală în măsură cu gradul de inteligență a școlarilor”⁹⁹. Peste ani, A.D. Xenopol, fost elev al școlii, mărturisea lui Gh. Rășcanu: „ne pune să învățăm pe de rost bucăți întregi”, iar „timpul cât am stat în acea școală a fost o adevărată tortură”¹⁰⁰. Impresii asemănătoare avea și C. Meissner, elev al acestei școli¹⁰¹.

Școlile particulare care și-au adaptat studiile la programa statului au fost: Pensionul Emilia Humpel, Institutul de copile E. Wagner, Institutul Academic, Liceul de domnișoare Varlam, Institutele Unite și Liceul de domnișoare Maria Doamna. Corpul profesoral al acestor școli, în mare parte, era format din profesori de la școlile publice și de la Universitate.

Programa școlilor publice s-a schimbat în decursul anilor (la 1865, 1876 și 1881), dar ponderea cea mai mare a avut-o, în continuare, istoria universală. Este și cazul școlilor particulare de care ne vom ocupa. La Institutul de copile condus de E. Wagner (1869), numit, în 1874, Institutul de Domnișoare și apoi Institutul Liceal de Domnișoare (1887), predarea istoriei se făcea, la 1869, în limba română, începând cu *Narațiuni de diverse istorioare*¹⁰², în clasa I, se continua cu *Istoria lui V.A. Urechia*, în clasele II-IV, și *Istoria universală - Istoria romanilor*, la clasa a V-a. În limba franceză, se studia *Istoria veche*, la clasele I, II, III¹⁰³.

La această școală, în anul 1873-1874, Petru Rășcanu predă, în limba română, istoria, la clasele III-IV: la clasa a III-a, *De la colonizarea Daciei până la moartea lui Ștefan cel Mare*, la clasa a IV-a, *De la Mihai Viteazul până în zilele noastre*. La clasa a V-a, divizia I și II, predă tot el, în limba română, istoria universală: *Istoria romanilor de la fundarea Romei până la fine*. În limba franceză, V.I. Castano predă, la clasa superioară, *Istoria contemporană după Ducoudray*, la clasa I-a, și *Istoria veche după Duruy*, la clasa a II-a (manuale a căror calitate nu poate fi pusă sub semnul îndoielii)¹⁰⁴. Istoria se predă și în limba germană *Din timpurile cele vechi ale Germaniei până la Reformă 1517 după J. Beck*.

Un alt pension, cu o existență îndelungată, a fost cel înființat de Emilia Humpel, sora lui Titu Maiorescu, la 1872. Pensionul a purtat nume diferite în decursul timpului: Pensionatul de Domnișoare (1872-1882), Liceul de Domnișoare (1882-1883), Institutul Liceal de Domnișoare (1883-1884) și își va adapta în timp structura organizatorică și programa după învățământul de stat¹⁰⁵. Istoria patriei s-a predat în formă de biografii la diviziunea primară, iar

⁹⁹ A.N. Iași, *Fond Rectorat*, dosar 273/1875, f. 11.

¹⁰⁰ Gh. Rășcanu, *op. cit.*, p. 63; I.E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, București, 1933, vol. IV, p. 373.

¹⁰¹ N.C. Enescu, *Constantin Meissner, pedagog al școlii poporului*, București, 1971, p. 6.

¹⁰² A.N. Iași, *Fond Rectorat*, dosar 99/1869, f. 135.

¹⁰³ *Ibidem*, dosar 99/1869, f. 130.

¹⁰⁴ *Ibidem*, dosar 222/1873, f. 28, 29, 30, 31.

¹⁰⁵ „Anuarul Pensionatului normal de Domnișoare”, pentru anii V, VI, VII, VIII, Iași.

în diviziunea secundară *Istoria universală cu privire specială la istoria culturii și Istoria patriei* începând cu 1881-1882¹⁰⁶.

La mitologie, se studia în clasa a II-a, diviziunea superioară, „religiile popoarelor însemnate ale antichității cu privire specială la spiritul manifestat de ele”. Se adăuga, la aceeași clasă, și istoria artei¹⁰⁷, la 1877-1878.

Pentru a răspunde unor cerințe ale epocii, în 1880-1881, s-a constituit diviziunea bacalaureat, în care cunoștințele de istorie erau aprofundate la limbile clasice (limba latină – Caesar, *De bello gallico*, limba greacă – Herodot, *Istori*) și la „Istoria popoarelor vechi – egiptenii, asiro-babilonienii, fenicienii, evreii, medo-perșii, grecii și romanii cu descrierea fenomenelor principale ale culturii lor” (subl. ns., V. I.). În anul școlar 1882-1883, s-au adăugat Tacitus, *Anale*, Cartea XIV, Titus Livius, *Ab urbe condita libri*, Cartea I, la limba latină, și Homer *Iliada* – Cartea I, și *Odiseea* – Cartea I, la limba greacă¹⁰⁸.

Treptat, mitologia, ca obiect de sine stătător, dispare, dar la limba greacă apare *Din mitologia grecilor cu privire la cântecele lui Homer* (an școlar 1886-1887 și în anii următori)¹⁰⁹. Profesorii de istorie ai acestei școli au fost, de-a lungul timpului, E. Humpel (care predă și limba germană), pentru scurt timp, Eminescu (preda istoriei patriei), Miron Pompiliu (istoria patriei – diviziunea primară – predă și limba română). A.D. Xenopol, începând cu 1874, a predat diverse obiecte: pedagogie, mitologie, estetică, istoria artei, apoi istorie, geografie, economie și drept administrativ. Din 1889, va predă istorie națională. La aceeași școală, istoria universală a predat-o A. Brandia (1881-1888), iar Petru Râșcanu istorie națională, între 1887 și 1889, apoi istorie universală, între 1889-1894. Surorile Tereza și Eleonora Strătilescu au activat în această școală ca profesoare de istorie¹¹⁰.

Experiența acumulată ca profesor de învățământ secundar l-a determinat pe A.D. Xenopol să publice, la 1871 *Cronologia raționată a istoriei universale cu privire la examenul de bacalaureat*, reeditată la 1882, precum și *Istoria Universală*, partea I, *Istoria veche de la timpurile preistorice până la căderea Imperiului Roman*, în 1881, sau *Istoria Românilor pentru gimnaziu și liceu*, în 1886¹¹¹. De aceea, A.D. Xenopol mărturisea că „De mult simțeam eu [...] în lecțiile mele la Institutele Unite nevoia unui asemenea manual”, dar l-a publicat după trei ani de profesorat la Universitate când a devenit „stăpân întrucâtva pe imensul material”¹¹². Încă din 1871, A.D. Xenopol socotea că, în predarea istoriei, „principalul este modul de predare al profesorului și cărțile de studiu”¹¹³ și de aceea critica manualele de istorie existente la noi; „manualele noastre de istorie, și trebuie s-o mărturisesc, chiar și cele străine, excepție cel al lui Mandinescu” păcătuiesc pentru că „tratează numai istorie politică”¹¹⁴. Și

¹⁰⁶ *Ibidem*, Anul IX, 1880-81, Iași, p. 12.

¹⁰⁷ *Ibidem*, Anul VI, 1878, p. 10.

¹⁰⁸ „Anuarul Liceului de Domnișoare, numit înainte Pensionatul normal de Domnișoare, Anul XI, Iași, 1893, p. 14.

¹⁰⁹ *Ibidem*, Anul XV, 1887, p. 18.

¹¹⁰ „Anuarele Liceului de Domnișoare din Iași” pe anii 1876-77 până la anul 1898-99; A.N. Iași, *Fond Rectorat*, dosar 254/1874, f. 32; dosar 273/1875, f. 29 bis; dosar 458 1881-82, f. 32; dosar 499/1883-84, f. 53; dosar 592/1896, f. 233; dosar 626/1895-96, f. 253.

¹¹¹ A.D. Xenopol, *Cronologia rațională a istoriei universale cu privire la examenul de bacalaureat*, Iași, 1871, 47 p., reeditată la 1878, Iași, 226 p.; Idem, *Istoria universală*, partea I, *Istoria veche de la timpurile preistorice până la căderea Imperiului Roman*, Iași, 1881, 123 p.; Idem, *Istoria românilor pentru gimnaziu și liceu*, Iași, 1886, 198 p.

¹¹² Idem, *Istoria românilor pentru gimnaziu și liceu*, 1886, în prefață.

¹¹³ Idem, *Despre învățământul școlar în general și îndeosebi despre acela al istoriei*, Iași, 1872, p. 68

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 61.

Petru Rășcanu va edita, în 1890-1895, *Curs complet de istorie universală prelucrat pentru liceul superior*¹¹⁵. Probabil că, în anii în care au funcționat la această școală, cursurile lor au fost baza pentru manualele de mai târziu.

La acest pensionat au fost eleve Tereza și Eleonora Strătilescu, Ana Conta, Elena Bujoreanu, Elisa Densușianu, Elena Mârzescu precum și fiicele unor personalități ieșene ca Grigore Buțureanu, P. Cujbă și Gh. Racoviță¹¹⁶.

Liceul nou de Domnișoare, Varlam, înființat în 1881, funcționa în 1898, conform programei oficiale pentru cursul liceal, iar absolventele școlii se distingeau prin „seriozitate, stăruință și conștiinciozitate”¹¹⁷. Aici au predat istoria, la cursul inferior, S. Dragomir (care avea ore și la Liceul Internat și Gimnaziul Ștefan cel Mare), I. Tufescu (de la Școala Comercială), la cursul superior, și „domnișoara A. Ioan, studentă la Universitate”¹¹⁸.

La Liceul de Domnișoare Maria Doamna din Iași, istoria era predată de Oct. M. Stoianovici (la clasele I, II, III, IV) și de Alexandru Densușianu (clasele V-VI)¹¹⁹, după programele oficiale.

Una din cele mai renumite școli ale vremii a fost Institutele Unite. Planul de învățământ al acestei școli pe anul 1879-1880 avea la bază „programul oficial al liceelor statului”. Pentru că avea numai șapte clase (școlile secundare de stat aveau opt clase între 1876-1881), s-au introdus în programe „mici modificări pentru a le pune în armonie cu programele oficiale”¹²⁰ (diferea numai repartizarea materiei pe clase). Programa după care s-au desfășurat studiile în școală prevedea, la secția pregătitoare, *Istoria românilor cu geografia respectivă* – două ore pe săptămână, în lecții de o oră și zece minute¹²¹. În cursul inferior, la Secția I, se învăța *Istoria veche de la creațiune lumii până la căderea Imperiului de Apus 476* – două ore pe săptămână. La Secția II, *Istoria medie secolul V-XV. Istoria modernă de la descoperirea Americii până la 1848* – două ore pe săptămână. La Secția III, *Istoria Românilor din România liberă din timpurile vechi până la 1866*, tot două ore. În cursul superior, la Secția I, *Istoria și geografia antică: egiptenii, babilonienii, asirienii, fenicienii, mezii, persii, grecii și romanii până la 476 cu geografia respectivă*. Secția II învăța *Istoria și geografia istoriei veacului de mijloc de la 375 după Cristos până la jumătatea secolului al XV-lea. Istoria modernă a Apusului din perioada I până la 1648*. A.D. Xenopol era profesor al școlii din 1878. La secția de bacalaureat, se învăța istoria și geografia (*Sfârșitul istoriei moderne până la 1871 și repetiție generală*), după programa oficială, în trei ore pe săptămână, cu lecții de o oră și zece minute.

În această școală, ca și la școlile de stat, istoria se învăța în secțiunea inferioară și în liceu (atât în cursul inferior – pornind de la istoria antică și a evului mediu, cât și în cursul superior). La secțiunea bacalaureat, se repeta istoria universală¹²². Din anul 1884-1885, durata lecțiilor s-a redus¹²³.

¹¹⁵ Petru Rășcanu, *Curs complet de istoria universală: I. Istoria Orientului*, 288 p; *II. Istoria Grecilor*, 235 p; *III. Istoria Romanilor*, 393 p (Iași, 1890); *IV. Istoria Evului Mediu*, 366 p., Iași, 1894; *V. Istoria Modernă*, 373 p., Iași, 1895.

¹¹⁶ „Anuarul Pensionatului Humpell” pe anii 1876-77 până la anul 1898-1899.

¹¹⁷ „Anuarul Institutului Warlam”, Iași, 1899, p. 3.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 40.

¹¹⁹ A.N. Iași, Rectorat, dosar 598/1891, f. 222.

¹²⁰ *Ibidem*, dosar 407/1879, f. 78.

¹²¹ *Ibidem*, dosar 407/1879, f. 79-81.

¹²² „Anuarul Institutelor Unite”, Iași, 1884, p. 19

¹²³ *Ibidem*, 1885, p. 20.

Ca și la alte școli, cunoștințele de istorie se însușeau, sau consolidau, și la limbile clasice (așa cum se făcea și până la 1864). Astfel, la 1884-1885, se studia Herodot, *Istории*, I-IV, Xenofon, *Anabasis*, și Homer, *Iliada* și *Odiseea*¹²⁴.

Atunci când încercăm să ne apropiem de condiția învățământul istoric în școlile particulare, atât cele cu programă proprie, cât și cele cu programa statului, putem afirma că istoria nu lipsea din planurile de învățământ. După 1864, tot istoria universală era cea privilegiată, așa era și în școlile publice. Treptat mitologia, ca obiect de sine stătător, dispare și crește ponderea istoriei naționale. Limbile clasice ofereau la rândul lor cadrul pentru îmbogățirea cunoștințelor de istorie (prin accesul direct la unele surse istorice care erau traduse).

Conform regulamentelor în vigoare, elevii absolvenți ai institutelor particulare se puteau prezenta la Universitatea din Iași, pentru a susține bacalureatul în litere și științe, alături de cei ai școlilor publice, în sesiunile din iunie și septembrie. În componența comisiilor examinatoare, nu era permisă participarea profesorilor ce dau „lecțiuni de studii liceale în institutele private sau prepară de bacalaureat în particular”, precum nici directorii de învățământ secundar¹²⁵. Din cercetarea proceselor verbale încheiate la sfârșitul examenului se poate constata că numărul celor ce aspirau la bacalaureat, absolvenți ai școlilor particulare, a crescut treptat și că erau bine pregătiți (avem în vedere numărul de promovați și media obținută în comparație cu celelalte școli din Iași).

Istoria nu era obiect de examen ca probă scrisă, ci numai probă de examinare orală din istoria universală, uneori împreună cu geografia, alteori separat¹²⁶. Important ni se pare faptul că proba numită „compoziție limba română”, care viza deopotrivă claritatea expunerii, cantitatea de cunoștințe însușite și puterea de analiză și sinteză, cerea și cunoștințe de istorie dacă avem în vedere formulările subiectelor din unele sesiuni. În sesiunea din septembrie 1882, subiectul era *Campania din 1813. Bătălia de la Lipsca*¹²⁷; în iunie 1883, *Cauzele și rezultatele expedițiilor cruciate*¹²⁸. La 1887, subiectul a fost *Cauzele și efectele venirii fanarioților în țară*¹²⁹, iar în septembrie 1896, *Despre Unirea Principatelor și urmările ei în dezvoltarea Țărilor Române*¹³⁰. Proba scrisă avea o durată de trei ore și era „privegheată” de doi profesori.

În condițiile unei exigențe sporite, mediile obținute de candidați par astăzi modeste, predominând cele între șase și șapte. Uneori, elevele pensionatelor particulare reușeau să obțină medii cu mult peste șapte. Cel mai semnificativ exemplu ni se pare a fi cel al Terezei Strătilescu, care, la 1882-1883, obținea media 8,82, cu „Diplomă de la Universitate”¹³¹, și care a ales cariera didactică de profesor al școlii în care s-a format (pensionatul Humpel) iar apoi a condus Liceul Oltea Doamna. Peste ani, i se va alătura sora sa, Eleonora Strătilescu, cu 8,68, și aceeași opțiune pentru cariera didactică¹³².

După fiecare sesiune de bacalaureat, președintele juriului examinator prezenta un raport asupra nivelului pregătirii absolvenților la bacalaureat (din

¹²⁴ *Ibidem*, p. 23.

¹²⁵ A.N. Iași, Rectorat, dosar 481/1882-83, f. 107; „Monitorul Oficial”, 14 (26) decembrie 1882, p. 3146-3148.

¹²⁶ A.N. Iași, *Fond Rectorat*, dosar 463/1881-82, f. 45; dosar 502/1883, f. 161.

¹²⁷ *Ibidem*, dosar 481/1882, f. 204.

¹²⁸ *Ibidem*, dosar 481/1882-83, f. 4 v.

¹²⁹ *Ibidem*, dosar 571/1887, f. 49 v.

¹³⁰ *Ibidem*, dosar 630/1896, f. 112.

¹³¹ „Anuarul Liceului de Domnișoare E. Humpell” Anul XI, Iași, 1883, p. 25.

¹³² *Ibidem*, Anul XXI, Iași, 1893, p. 31.

școlile publice și particulare), raport înaintat Ministrului; uneori, dacă se cerea acest lucru, însoțit și de lucrările scrise. Scopul era acela de „a-și forma o idee cât mai exactă de starea cunoștințelor absolvenților de licee”¹³³. Se pare că, uneori, prestația absolvenților lăsa destul de mult de dorit și pentru că învățământul românesc în epocă pune accent pe memorarea informațiilor. Într-un raport semnat de I. Găvănescu, la 1892, în urma sesiunii de bacalaureat din iunie, apărea constatarea conform căreia „cultura generală a celor mai mulți absolvenți lasă mult de dorit” și „lucru care izbește este lipsa completă de discernământ între important și secundar”¹³⁴.

Aceasta era marea problemă a învățământului (public și particular) românesc și se impunea o reformare a sistemului de învățământ, care să pună accent pe formarea gândirii elevului. Timpul legiferării avea să vină la 1898 după ample documentări în străinătate¹³⁵ și prin eforturile neobositului Haret. Și în noul cadru legislativ, unele școli particulare, ca Institutul Humpel, Institutele Unite, Notre Dame de Sion, aveau să-și găsească drumul, ele prelungindu-și activitatea până după 1900.

Mai vechi decât învățământul de stat, învățământul particular a cunoscut în evoluția sa perioade de „flux”, atunci când învățământul public era la început, și de „reflux”, atunci când acesta se consolida. Dezvoltat apoi în paralel cu învățământul de stat, a răspuns unor cerințe ale celor care, din motive diferite, nu doreau sau nu puteau frecventa învățământul public, învățământ care, în pofida tuturor măsurilor luate, încă nu era suficient pus la punct. Învățământul particular a adus „unele servicii instrucțiunii și educațiunii tineretului, deoarece era un gol ce trebuia umplut”¹³⁶.

Având în vedere că evoluția învățământului particular a avut loc pe fondul unei legislații școlare care avea ca scop uniformizarea pregătirii elevului, planurile de învățământ ale școlilor particulare, fără a avea o corespondență strictă, conțineau discipline asemănătoare cu cele din învățământul de stat.

Istoria, îndeosebi cea universală, avea un rol important în educația celor ce frecventau aceste școli, situație întâlnită de altfel și în învățământul public. Profesorii, de multe ori dintre cei de la Universitate, reprezintă o garanție a calității procesului instructiv. De-a lungul timpului, aceste școli și-au îmbunătățit structura organizatorică (aveau clase de elevi mai puțin numeroase decât în învățământul de stat) și programele, în dorința de a forma tineri care să se remarcă în societatea românească a vremii.

De aceea, credem că învățământul particular din Iași (din perioada avută în vedere) nu era nici mai bun, dar nici mai rău decât cel de stat.

¹³³ A.N. Iași, *Fond Rectorat*, dosar 531/1884, f. 301.

¹³⁴ *Ibidem*, dosar 605/1892, f. 12.

¹³⁵ I. Bogdan, *Raport asupra școlilor secundare din Germania*, București, 1886, 257 p.

¹³⁶ Gh. Râșcanu, *op. cit.*, p. 138.

A N E X A 1

Pentru elaborarea acestui material, am utilizat informații din culegerile de documente, dar baza o constituie fondurile - *Comitetul de Inspecțiune Școlară Iași* și *Universitatea „Al.I. Cuza” Iași, Rectorat (existente la Arhivele Statului Iași)*. În nici un fond nu exista o informație sistematică în legătură cu aceste școli, mai ales că unele au avut o existență efemeră. Am încercat, pe cât posibil, să suplinesc acest fapt printr-o prezentare fie cronologică, fie problematică.

În fondul arhivistic *Comitetul de Inspecțiune Școlară (1849-1881)* figurează pensionatele de băieți:

- Constantin Atanasiade
- I. Aywas
- B. Wexler
- Moritz Katz
- V. Cuenim
- Christi Karakasch
- A. Frey
- Louis Jordan
- Malgouverne

și pensioanele de fete:

- Blumenthal
- J.B. Chambonneau
- A. Frimu
- Fanny Gall
- Anne Grandjean
- E. Hadding
- Auguste Joje
- Justine Joje
- Adolf Kaltenberg
- Caroline Maeissner
- Louis Perey
- Gabrielle Petit
- Louisa Righetti
- Charlotte Sachette
- Leon Sircus
- Stefania Wexler
- Maria Wroblewski

Dintre acestea, conform informațiilor extrase de noi din fondul arhivistic *Universitatea „Al.I. Cuza” Iași, Rectorat (1864-1898)*, se mențin pentru perioada de după 1864 pensioanele:

- A. Frey
- Justine Joje
- Gabrielle Pctit
- C. Meissner
- Leon Sircus
- Anne Grandjean
- Louisa Righetti
- Blumenthal

A N E X A 2

Între 1864-1898, în Iași au funcționat mai multe pensioane, din care unele înființate înainte de 1864:

- A. Frey - 1845
- Justine Joje – 1848
- Caroline Meissner – 1851
- Gabrielle Petit – 1853
- Anne Grandjean – 1861
- Louisa Righetti

Acestor școli particulare li s-au alăturat:

- Notre Dame de Sion – 1866
- Karakasch – 1866
- Institutul Academic – 1866
- Louisa Leo – 1868
- Francisca Parret – 1871
- Liceul Nou – 1871
- Institutul de Domnișoare E. Humpelle – 1872
- Schenk - 1873
- Fayard – 1875
- Institutul Pedagogic 1877
- Liceul Nou de Domnișoare – E. Warlam – 1881
- Institutul de copile – E. Wagner, devenit Institutul de domnișoare
- Pensionatul de băieți Weitzsecker
- Institutul secundar de domnișoare
- Liceul de Domnișoare Maria Doamna
- Pensionatele evreiești Solomon Friedman, Isaac Svalb, Iosif Schvarswald, H. Goldstein, M. Vogel.

A N E X A 3

Printre delegații desemnați de-a lungul timpului la examenele școlilor particulare din Iași enumerăm:

- Samson Bodnarescu – Arhivele Statului Iași, *Fond Rectorat*, D.129/ 1870, f. 128 la Pensionatul Frey.
- I. Meissner – *Ibidem*, D. 166/1871, f. 123 la Pensionatul Frey; D. 403/1879, f. 19 la Institutul Karakash.
- Gh. Petrovanu – *Ibidem*, D. 273/1873, f. 47 la Liceul Nou.
- Gr. Buțureanu – *Ibidem*, D. 222/1873, f. 2 la Notre Dame de Sion.
- Șt. Emilian – *Ibidem*, D. 222/1873, f. 5 la Institutul Sf. Maria.
- P. Rășcanu – *Ibidem*, D. 316/1876, f. 99 v la Institutul Academic și Institutul Karakash.
- A.D. Xenopol – *Ibidem*, D. 438/1880-1881, f. 5 la Institutele Unite și f. 10 la Institutul Fayard.

Se întâmpla ca directorii școlilor particulare să solicite altă perioadă, decât cea prevăzută de lege, pentru examenele de sfârșit de an școlar. De exemplu, la Notre Dame de Sion, directoarea solicita, în 1874, ca, „din cauza epidemiilor, examenul să se replanifice” și pe viitor să se susțină „înainte de Paști din cauza fierbințelelor” (Arhivele Statului Iași, *Fond Rectorat*, D. 254/1874, f. 73). Nu s-a aprobat.

Uneori directorul cerea un alt delegat, decât cel consemnat, pentru că „există interese personale între el și cel trimis” (*Ibidem*, D. 438/1880-1881, f. 25 la Pensionatul Goldstein).

A N E X A 4

Manualele folosite în școlile particulare

Istorie universală:

- Victor Duruy, *Elemente de istorie generale*, (traduse de Al.I. Cernătescu), Tom I-III, București, Tipografia Colegiului Național, 1856-1858, Tomul I *Istoria timpurilor vechi*, 1856, 599 p.; Tomul II *Istoria timpurilor medii*, 1856, 599 p.; Tomul III *Istoria timpurilor moderne*, 1858, 604 p.

- Lame Fleury, *L'Histoire du moyenne age, racontee a la jeunesse* (sixieme edition, tome second) Paris, Borrani, 1860, 405 p.;

- Idem, *L'Histoire moderne racontee a la jeunesse*, Tome premiere, nouvelle edition, Paris, Borrani, 1860, 35 p.;

- Victor Duruy, *L'Histoire des temps modernes depuis 1453 jusqu'a 1789*, Paris, Hachette, 1872, 690 p.;

- Idem, *Histoire des greques depuis les temps les plus recules jusqu'a la reduction de la Grece en province romaine*, Tom Seconde, Paris, Hachette, 1896;

- Goustave Ducodray, *Histoire contemporaine depuis 1789 jusqu'a nos jours*, Paris, Hachette, 1872, 690 p.;

Istoria românilor:

- A.T. Laurian, *Istoria românilor*, volumul I-III, Iași, 1853; Ediția a III-a Iași, 1867;

- V.A. Urechia, *Istoria românilor. Biografii românești după metoda catihetică*, Iași, Buciumul român, 1863, 144 p. (I ediție la 1859);

- Idem, *Istoria românilor*, București, Rassidescu, 1865, 121 p.;

L'Enseignement historique dans les écoles privées de Iaşi (1864-1898)**Résumé**

Plus ancien que l'enseignement d'État, l'enseignement privé a connu, dans son évolution, des époques de "marée montante", lorsque l'enseignement public était à ses débuts, et de "marée descendante", lorsque celui-ci est devenu plus stable.

L'enseignement privé s'est développé sur la base d'une législation scolaire qui avait comme but l'uniformisation de la préparation des écoliers. C'est pourquoi, les plans d'enseignement des écoles privées, sans avoir une correspondance stricte avec ceux d'État, contenaient des disciplines semblables à ceux-ci. L'histoire, et surtout l'histoire universelle, détenait un rôle important dans l'éducation de ceux qui fréquentaient ces écoles.

Jusqu'à l'apparition de la Loi de l'enseignement, en 1864, l'histoire universelle, notamment l'Antiquité, étudiée en tant qu'histoire événementielle, était enseignée en français, suivant les manuels de Lamé Fleury et St^e Ouen, dans une première étape, ensuite ceux de Victor Duny et Goustav Ducoudray, l'accent y étant mis sur la mémorisation des connaissances; quelques-unes des parties de l'histoire n'étaient même pas étudiées.

Des connaissances d'histoire universelle étaient acquises également pendant les classes de langues classiques, histoire biblique et mythologie.

L'histoire du pays - jusqu'en 1858 *pays* signifiant *État*, donc la Moldavie - a été étudiée d'après les manuels d'I. Albineţ et d'A. T. Laurian.

Après 1864, les écoles privées à classes de lycée pouvaient choisir des programmes propres ou bien pouvaient suivre le programme d'État.

Dans les écoles qui ont choisi le programme d'État (ce programme a changé en 1865, 1876, 1881, 1899), aussi bien que dans celles à programme propre, l'histoire universelle était privilégiée et on l'étudiait suivant les mêmes manuels que jusqu'en 1864.

L'histoire politique a été complétée avec celle de la culture et de la civilisation.

En même temps on a évolué de la mémorisation mécanique des données à leur compréhension.

La mythologie est disparue en tant que matière indépendante, tandis que le poids de l'histoire nationale s'est accru; on l'étudia plutôt d'après les manuels de V. A. Urechia que d'après celui de A. T. Laurian.